

**«Μάθε με, άσε με να σου πω τι είναι η αναπηρία»:
μια μελέτη περίπτωσης του Στέλιου Κυμπουρόπουλου**

*Χρυσοστόμου Μαριάννα
Πανεπιστήμιο Κύπρου*

*Πάυλου Αριστοτέλης
Πανεπιστήμιο Κύπρου*

*Συμεωνίδου Σιμώνη
Πανεπιστήμιο Κύπρου*

Περίληψη

Στην παρούσα ερευνητική εργασία παρουσιάζεται η ζωή και το έργο του Στέλιου Κυμπουρόπουλου, ενός ατόμου με νωτιαία μυϊκή ατροφία. Οι απόψεις του Κυμπουρόπουλου αναλύονται κριτικά υπό το πρίσμα της θεωρίας των Σπουδών στην Αναπηρία. Τα γραπτά του κείμενα, οι απόψεις που έχει διατυπώσει σε συνεντεύξεις, το σχετικό ντοκιμαντέρ για τη ζωή του, αλλά και η συμμετοχή του στα κοινά φανερώουν ότι ο ίδιος έχει ξεκάθαρη άποψη για το γεγονός ότι η έννοια της αναπηρίας αποτελεί κοινωνική κατασκευή, η οποία μπορεί να αλλάξει μέσα από το λόγο και το έργο των ίδιων των ατόμων με αναπηρία. Η ανάλυση των απόψεων του Κυμπουρόπουλου συνδέεται άμεσα με τις προσπάθειες που γίνονται για την ανάδειξη της φωνής των ατόμων με αναπηρία στο αναλυτικό πρόγραμμα. Με σκοπό την κατάρριψη των στερεοτύπων που δημιουργούνται στους μαθητές σε σχέση με την αναπηρία, παρατίθενται κάποιες προτάσεις για την αξιοποίηση των απόψεων του Κυμπουρόπουλου στα διάφορα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος.

Εισαγωγή

Με την εμφάνιση και εξάπλωση του αναπηρικού κινήματος της Αγγλίας και τις συζητήσεις γύρω από την έννοια της αναπηρίας, άρχισε να αναπτύσσεται ο κλάδος των Σπουδών για την Αναπηρία (ΣΑ), ο οποίος ασχολείται με τα διάφορα επίπεδα κατανόησης της αναπηρίας, όπως ιστορίας και πολιτικής (Symeonidou and Damianidou 2013, Συμεωνίδου και Φτιάκα 2012). Κατά καιρούς έχουν αναπτυχθεί διάφορα μοντέλα και προσεγγίσεις, από ερευνητές και ακτιβιστές που προσέγγισαν την αναπηρία από διαφορετικές οπτικές γωνίες (Παναγιώτου, Τσιανίκα και Συμεωνίδου 2012), τα κυριότερα από τα οποία παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Το ιατρικό μοντέλο χαρακτηρίζει την παραδοσιακή αντιμετώπιση των ατόμων με αναπηρία. Σύμφωνα με το ιατρικό μοντέλο, η αναπηρία θεωρείται «πρόβλημα» του ατόμου, το οποίο θεωρείται ότι πρέπει να θεραπευτεί και να γίνει όσο πιο «κανονικό» γίνεται (Oliver 1990a). Κατάλοιπο του ιατρικού μοντέλου αποτελεί το φιλανθρωπικό μοντέλο, το οποίο στηρίζεται στην ελεημοσύνη και δίνει ένα παθητικό ρόλο στα άτομα με αναπηρία (Φτιάκα, Παλμύρη, Κωνσταντινίδης, Δοράτη, Κατσαμπά και Νικοδήμου 2004). Θεωρεί δηλαδή ότι τα άτομα αυτά δεν είναι ικανά να παίρνουν αποφάσεις για τη ζωή τους κι έτσι πρέπει να αποφασίζουν οι άλλοι για θέματα που τα αφορούν. Όμως, τα ίδια τα άτομα με αναπηρία αμφισβήτησαν την κυριαρχία του ιατρικού μοντέλου και έθεσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη του κοινωνικού μοντέλου. Σύμφωνα με το κοινωνικό μοντέλο, το «πρόβλημα» δεν βρίσκεται στο άτομο, αλλά στην κοινωνία, η οποία αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία και τους θέτει περιορισμούς, ξεκινώντας από την προκατάληψη και φτάνοντας στα μη προσβάσιμα δημόσια κτίρια και μέσα μεταφοράς (Oliver 1996). Συνεπώς, οι ακτιβιστές με αναπηρία επεσήμαναν ότι η σωματική βλάβη (impairment), διαφέρει από την αναπηρία (disability) την οποία βιώνουν τα άτομα λόγω κοινωνικών φραγμών στην ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνία (Συμεωνίδου και Φτιάκα 2012).

Παρά την κριτική που δέχθηκε το κοινωνικό μοντέλο για την αδυναμία του να συμπεριλάβει την εμπειρία της αναπηρίας (Thomas 2001), διαδραμάτισε ουσιαστικό ρόλο στη δημιουργία άλλων προσεγγίσεων της αναπηρίας (Oliver 1996). Μια από αυτές είναι η υλιστική προσέγγιση, η οποία θεωρεί ότι η αναπηρία είναι κοινωνικά κατασκευασμένη και συνδέεται άμεσα με την οικονομία. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες τα άτομα με αναπηρία θεωρούνται μη παραγωγικές μονάδες και γι' αυτό αποκλείονται από την εργασία (Oliver 1990b).

Από την υλιστική προσέγγιση αναπτύχθηκε η φεμινιστική προσέγγιση η οποία δίνει σημασία στην προσωπική εμπειρία των ατόμων με αναπηρία (Morris 1991, Thomas 2001). Οι φεμινίστριες θεωρητικοί θεωρούν ότι «το προσωπικό είναι πολιτικό» και άρα επικεντρώνονται στη φωνή των ατόμων με αναπηρία. Μέσα από τη συζήτηση γύρω από τις προσωπικές τους εμπειρίες και ιστορίες καθοδηγείται και ο πολιτικός αγώνας των ατόμων με αναπηρία. Σύμφωνα με τη φεμινιστική προσέγγιση, η γυναίκα με αναπηρία βιώνει «διπλή καταπίεση» (double oppression), επειδή είναι και γυναίκα και ανάπηρη (Morris 1991). Δηλαδή, υπάρχει η πεποίθηση ότι μια γυναίκα με αναπηρία δεν μπορεί να ανταποκριθεί στο ρόλο που καθορίζει για αυτήν μια ανδροκρατούμενη κοινωνία και που απαιτεί να φροντίζει το νοικοκυριό και τα παιδιά (Συμεωνίδου 2014).

Η φεμινιστική προσέγγιση έθεσε τις βάσεις για τη μεταμοντερνιστική/μεταδομιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η εμπειρία της αναπηρίας μελετάται σε σχέση με τη φύση της αναπηρίας, την ιστορία, την κουλτούρα, την ταυτότητα και τη ρητορική (Corker and Shakespeare 2002). Η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει μια μοναδική αλήθεια που να επεξηγεί τα διάφορα φαινόμενα, συμπεριλαμβανομένης της αναπηρίας και διαφωνεί με το διαχωρισμό ατόμων με και χωρίς αναπηρία.

Τα μοντέλα και οι προσεγγίσεις της αναπηρίας διαμορφώνουν το θεωρητικό πλαίσιο των ΣΑ και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται τα άτομα με αναπηρία και κατανοείται η αναπηρία. Με το «πάντρεμα» της Ενιαίας Εκπαίδευσης με τις Σπουδές για την Αναπηρία προκύπτουν οι Σπουδές για την Αναπηρία στην Εκπαίδευση (ΣΑΕ) (Δημητρίου, Μονογιού, Πέτρου και Συμεωνίδου 2012: 220). Κύριος τους στόχος είναι να προωθήσουν στο σχολείο και στην εκπαίδευση γενικότερα (π.χ. σε πανεπιστήμια και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα) την κατανόηση των καθημερινών εμπειριών των ατόμων με αναπηρία στη σύγχρονη κοινωνία, σε διαφορετικά ιστορικά συγκείμενα και κουλτούρες (Connor, Gabel, Gallagher and Morton 2008). Στα πλαίσια αυτά, δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι η αναπηρία συνιστά κοινωνική κατασκευή, η οποία και εξετάζεται με βάση διάφορες προσεγγίσεις (Συμεωνίδου και Φτιάκα 2012). Συνεπώς, η κατανόηση των ζητημάτων της αναπηρίας μέσα από τη θεωρία των Σπουδών για την Αναπηρία μπορεί να βοηθήσει στην προσέγγιση ζητημάτων της αναπηρίας στην εκπαίδευση, όπως εισηγούνται οι Σπουδές για την Αναπηρία στην Εκπαίδευση.

Η έρευνα που παρουσιάζεται στο άρθρο αυτό τοποθετείται στο πλαίσιο των Σπουδών για την Αναπηρία στην Εκπαίδευση και εξετάζει πώς οι απόψεις του Στέλιου Κυμπουρόπουλου, ενός ατόμου με αναπηρία, θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στη διδακτική πράξη για την ανάπτυξη θετικών στάσεων προς την αναπηρία.

Μεθοδολογία

Για τη μελέτη περίπτωσης έγινε αρχικά εκτεταμένη έρευνα στο διαδίκτυο όπου εντοπίστηκαν άρθρα που αναφέρονται στον Στέλιο Κυμπουρόπουλο, συνεντεύξεις που έχει παραχωρήσει ο ίδιος, ένα ντοκιμαντέρ που έγινε για τη ζωή του και κείμενα που έγραψε ο ίδιος. Στη συνέχεια επιδιώχθηκε επικοινωνία μαζί του, η οποία έγινε μέσω ιστοτόπου κοινωνικής δικτύωσης (facebook). Ακολούθησε τηλεδιάσκεψη (skype) κατά την οποία πραγματοποιήθηκε συνέντευξη που κράτησε περίπου μια ώρα και μαγνητοφωνήθηκε. Η συνέντευξη ήταν ημιδομημένη και συνέβαλε στην καλύτερη κατανόηση του υλικού που μελετήθηκε από το διαδίκτυο. Το υλικό που συλλέχθηκε βοήθησε στην ετοιμασία του προφίλ του ατόμου και ακολούθως το υλικό αναλύθηκε κριτικά σύμφωνα με τις αρχές των ΣΑ. Η ανάλυση οδήγησε στη διατύπωση εισηγήσεων για την αξιοποίηση του υλικού στη διδακτική πράξη.

Προφίλ Στέλιου Κυμπουρόπουλου

Ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος γεννήθηκε στις 9 Ιουλίου 1985 στον Βύρωνα, περιοχή της Αθήνας. Όταν έγινε δεκατεσσάρων μηνών διαγνώστηκε με νωτιαία μυϊκή ατροφία, μια εξελικτική πάθηση. Όταν ήταν μικρός είχε κινητικότητα στα χέρια του, αλλά την έχασε μέχρι τα 13-14 του χρόνια. Τώρα, είναι τετραπληγικός και πλήρως εξαρτώμενος από άλλους, αλλά με πλήρη αισθητικότητα.

Σε μικρή ηλικία μετακόμισε με τους γονείς του στο Λαγονήσι λόγω του ότι ήταν πιο μικρή κοινωνία και θα ήταν πιο εύκολη η αποδοχή του. Φοίτησε στο δημοτικό εκεί και συνέχισε το γυμνάσιο στο Κορωπί. Στην τρίτη γυμνασίου, παρόλο που ήταν αριστούχος, του αρνήθηκαν το δικαίωμα να είναι σημαιοφόρος λόγω της αναπηρίας του. Ωστόσο, μετά από κινήσεις του σχολείου και μιας καθηγήτριας Μαθηματικών που πίστεψε σε αυτόν, αλλά και της συμβολής των ΜΜΕ, ο χουντικός νόμος που του απαγόρευε να παρελάσει άλλαξε και έγινε ο πρώτος σημαιοφόρος με κινητική αναπηρία. Ο Κυμπουρόπουλος συνέχισε τη φοίτησή του στο λύκειο και αποφάσισε να γίνει γιατρός μετά και από μια επίσκεψη ενός φίλου του με αναπηρία, ο οποίος ήταν πρωτοετής φοιτητής στην Ιατρική. Εξασφάλισε θέση ως αριστούχος στην Ιατρική Σχολή Αθηνών, από όπου και αποφοίτησε το 2010 με άριστα (Κυμπουρόπουλος 2013).

Σήμερα είναι ειδικευόμενος ψυχίατρος στο «Αττικό» Νοσοκομείο Αθηνών και πήρε μεταπτυχιακό στην «Προαγωγή Ψυχικής Υγείας – Πρόληψη Ψυχιατρικών Διαταραχών» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι αντιπρόεδρος και ιδρυτικό μέλος του Συλλόγου Νέων Ιατρών, καθώς «τον ενδιαφέρει η προαγωγή της επιστήμης του», αλλά ταυτόχρονα τον ενδιαφέρει και η δημιουργία μιας διαφορετικής αντίληψης για την αναπηρία από την κοινωνία. Το ντοκιμαντέρ «Με λένε Στέλιο» το οποίο εστιάζει στη ζωή του και στις αντιλήψεις του για την αναπηρία και την κοινωνία είναι ένα δείγμα της προσπάθειάς του για διαφώτιση και αλλαγή στάσεων (Κασπίρης 2011).

Σύμφωνα με τον ίδιο, στον ελεύθερό του χρόνο του αρέσει να κάνει ό,τι ένας νέος 28 χρονών, όπως να βγαίνει έξω ή να πηγαίνει στο σπίτι κάποιου φίλου του. Επιπλέον, του αρέσουν τα ταξίδια και η συγγραφή άρθρων. Παλαιότερα αρθρογραφούσε σε μια τοπική εφημερίδα του Βύρωνα για θέματα αναπηρίας.

Δεν έχει εμπλοκή στο αναπηρικό κίνημα, κυρίως λόγω χρόνου, αλλά εμπλέκεται στο κίνημα της ανεξάρτητης διαβίωσης, που όπως αναφέρει «είναι ένας τρόπος ζωής». Είναι μια φιλοσοφία που:

«αποδέχεται και θέλει το άτομο με αναπηρία να αποτελεί το επίκεντρο της ζωής του. Να είναι υπεύθυνο για τις πράξεις του και να ορίζει τα θέλω... και την καθημερινότητά του...».

Όσον αφορά το μέλλον του, θέλει να τελειώσει την ειδικότητά του, αλλά αναφέρει: «δεν έχω άλλωστε καταλήξει ακόμη στο τι ακριβώς θέλω να κάνω. Έχω 500.000 όνειρα...» (Κόλλια 2012).

Οι απόψεις του Στέλιου Κυμπουρόπουλου υπό το πρίσμα των Σπουδών για την Αναπηρία

Η ανάλυση του υλικού, αλλά και της συνέντευξης του Στέλιου Κυμπουρόπουλου έδειξε ότι πολλά από αυτά που εκφράζει εξηγούνται με βάση το θεωρητικό πλαίσιο των ΣΑ.

Τα μοντέλα της αναπηρίας

Οι απόψεις που διατυπώνει ο Κυμπουρόπουλος στα γραπτά του κείμενα και στη συνέντευξή του δείχνουν ότι υποστηρίζει το μοντέλο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το κοινωνικό μοντέλο, απορρίπτει το φιλανθρωπικό μοντέλο και έχει την εμπειρία του ιατρικού μοντέλου.

Ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος βίωσε το ιατρικό μοντέλο αφού νοσηλεύτηκε αρκετές φορές στο νοσοκομείο και έκανε εγχειρίσεις λόγω ευαίσθητης υγείας. Όπως αναφέρει:

«Ειδικά όταν ήμουν δέκα-έντεκα ετών, λόγω αναπνευστικών προβλημάτων... αναγκαζόμουν να νοσηλεύομαι... Οπότε, αυτό ήτανε μία σημαντική και δύσκολη εμπειρία... Μετά, το 1993 με 1996 έκανα μία εγχείρηση στο Πουατιέ της Γαλλίας, το οποίο ήτανε πολύ επικίνδυνο. Κόντευα να πεθάνω αρκετές φορές τότε».

Όλα αυτά του άφησαν κακές μνήμες και για αυτό, αναφέρει ότι «τελειώνοντας το σχολείο μπήκα Ιατρική. Στην αρχή σίγουρα δεν το αγάπαγα, γιατί ως παιδί είχα περάσει πολλά, είχα πολλές επαφές, κακές επαφές με το νοσοκομείο» (Κασπίρης 2011, ντοκιμαντέρ).

Πολλοί δεν εκλαμβάνουν την αναπηρία ως θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Phtiaika 1999) και έτσι τα άτομα με αναπηρία εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται «ως εξαρτώμενα αντικείμενα οίκτου και λύπησης» (Fulcher 1989 στον Χαραλάμπους 2004: 319). Ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος απορρίπτει το φιλανθρωπικό μοντέλο και υιοθετεί το μοντέλο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επισημαίνοντας ότι: «στη ζωή έχουμε όλοι μας ίσα δικαιώματα» (Διγενή-Κολιοτάση 2011) και ότι:

«δε γνωρίζω κανένα Άτομο με Αναπηρία (ΑμεΑ) να ζητά τον οίκτο και τη λύπηση της κοινωνίας μας ...Είναι πολύ πιο ωραίο ...να σηκώσεις ενός ατόμου με κινητική αναπηρία την παλάμη και να δώσετε μια χειραψία, παρά να του χαϊδέψετε το κεφάλι ή ...χειρονομίες που συνήθως εφαρμόζονται σε μικρά

παιδιά... Είναι σαν να μη σέβεται ο άλλος την προσωπικότητα, την ηλικία, τη θέση...» (Κυμπουρόπουλος 2011).

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι τα άτομα με αναπηρία πρέπει να αποτελούν μέρος της κοινωνίας, να είναι ισότιμοι εταίροι στη ζωή μας και στον αγώνα για ένα καλύτερο μέλλον, αλλά μέχρι στιγμής είμαστε πολύ μακριά από αυτόν το στόχο (Phtiaka 1999). Με το παραπάνω, συμφωνεί ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος, εφόσον τονίζει ότι: «Δεν θεωρώ ότι η κοινωνία έχει αποδεχτεί και έχει εντάξει τα άτομα με αναπηρία μέσα στην καθημερινή λειτουργία της». Όπως αναφέρει:

«...ζούσα μόνος μου, μαζί με τους γονείς μου, σε ένα τελείως ακοινωνήτο, κοινωνικό κράτος... μόνο για τέλειους σωματικά ανθρώπους...» (Κυμπουρόπουλος 2013).

Παρόλα αυτά, ο ίδιος διεκδικεί τα δικαιώματά του:

«Ας μιλήσουμε... κυρίως προς την κοινωνία και ας ζητήσουμε να βγουν περισσότεροι άνθρωποι με αναπηρία έξω από την ασφάλεια του σπιτιού... ώστε με μεγαλύτερη φωνή να αποκτήσουμε αυτά που δικαιούμαστε τόσο σε υπηρεσίες όσο και σε χρηματικές ανάγκες...» (Κυμπουρόπουλος 2012).

Για αυτό, υποστηρίζει το κίνημα της ανεξάρτητης διαβίωσης, μέσα από το οποίο διεκδικείται πρόνοια για προσωπικούς βοηθούς, εύκολη πρόσβαση στα μέσα μαζικής μεταφοράς κ.λπ. (Morriss 2003).

Ακόμη, τονίζει ότι τα άτομα με αναπηρία:

«έχουν τη δυνατότητα, κάτω από πλαίσια... βοήθεια, υποστήριξη και αποδοχή... από το κοινωνικό περιβάλλον, να λειτουργήσουν και να συμπεριφερθούν σαν άτομα δίχως κάποια αναπηρία» (συνέντευξη στον Χαριτάτο 2013).

Συνεπώς, με την κατάλληλη εκπαίδευση και μόρφωση τα άτομα με αναπηρία γίνονται τόσο παραγωγικά όσο και οποιοσδήποτε άλλος στην κοινωνία σε τομείς όπου μπορούν να είναι παραγωγικοί (Phtiaka 1999).

Φεμινιστική προσέγγιση

Ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος τονίζει την προσωπική εμπειρία των ατόμων με αναπηρία, η οποία επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τον πολιτικό τους αγώνα (Thomas 2001), λέγοντας ότι:

«Υπάρχουν άνθρωποι με προσωπικότητες κάτω από αυτό το γενικό σύνολο. Δρουν και συμπεριφέρονται βάσει των εμπειριών τους, των βιωμάτων τους, του χαρακτήρα τους όπως δηλαδή κάνει ο καθένας άνθρωπος» (Κυμπουρόπουλος χ.η.).

Θεωρεί ότι ο κάθε άνθρωπος βιώνει την αναπηρία του κυρίως με βάση τον χαρακτήρα και τα προσωπικά του βιώματα. Όσον αφορά τη δική του προσωπικότητα και εμπειρίες, αναφέρει ότι είναι άτομο κοινωνικό και αγαπά την επαφή με τον κόσμο (Κόλλια 2012).

Κατά τη φεμινιστική προσέγγιση η εμπειρία της αναπηρίας επηρεάζεται από «γεγονότα προσωπικής σημασίας» που διαμορφώνουν την ταυτότητα του ατόμου και από «γεγονότα που δρουν ως σημεία καμπής στη ζωή του ατόμου» (Συμεωνίδου 2014). Για τον Στέλιο Κυμπουρόπουλο αυτά τα γεγονότα φαίνεται να είναι δύο. Το πρώτο είναι η επαφή του με μια καθηγήτρια Μαθηματικών στο Γυμνάσιο:

«Καταλύτης ήταν ... μία δασκάλα που συνάντησα στο Γυμνάσιο..., η οποία... είδε, μάλλον, όσα εγώ μπορώ να κάνω και οι περισσότεροι έβλεπαν ό,τι δεν μπορώ να κάνω και πίστεψε σ' αυτό που είμαι. Έτσι, ... με βοήθησε να ξεπεράσω τις όποιες δυσκολίες και στις 28 Οκτωβρίου 1999 να παρελάσω ως ο πρώτος σημαιοφόρος με κινητική αναπηρία στην τότε ελεύθερη εθνική παρέλαση» (Κυμπουρόπουλος 2013).

Το δεύτερο γεγονός είναι η επίσκεψη από ένα φίλο του με αναπηρία που σπούδαζε Ιατρική και του πρότεινε να γίνει κι αυτός γιατρός (κάτι το οποίο έκανε):

«είχα την καλή τύχη να με επισκεφτεί ένας φίλος που είναι κι αυτός χρήστης αναπηρικού αμαξιδίου... Ήρθε, λοιπόν, για να μου πει: Έλα... κι εσύ... στην Ιατρική. Για πρώτη φορά... εκείνο το βράδυ, μου δόθηκε μία προοπτική που δεν την περίμενα... η ιδέα της Ιατρικής από κείνο το βράδυ μεγάλωνε... ώσπου κάποια στιγμή φώτισε το μυαλό μου και μου είπε η ιδέα ότι θα γίνεις γιατρός» (Κυμπουρόπουλος 2013).

Ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος αποδέχεται ότι υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί που προκαλούνται από τη σωματική αναπηρία και όχι μόνο από τους κοινωνικούς φραγμούς (Thomas 2001) και «τον στενοχωρεί... ότι δεν μπορεί να εκφραστεί μέσω του σώματός του, κάτι που τον δυσκολεύει και στη δουλειά του» (Διγενή-Κολιοτάση 2011). Έτσι, αναφέρει: «...κατέληξα... μεταξύ αυτού που μ' αρέσει και μπορώ να κάνω, ... σε μια ειδικότητα η οποία είναι διαφορετική και μ' αρέσει».

Μεταμοντερνιστική-Μεταδομιστική προσέγγιση

Όσον αφορά την ορολογία, ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος υιοθετεί τον όρο «άτομο με αναπηρία», εφόσον οι εκπρόσωποι του αναπηρικού κινήματος στην Ελλάδα τείνουν να τον χρησιμοποιούν (Συμεωνίδου και Φτιάκα 2012):

«...ειδικά για την Ελλάδα, ... είναι ο επίσημος όρος που χρησιμοποιείται... ...για να ορίσει αυτήν την κοινωνική ομάδα. Οπότε, ...δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε κάτι άλλο. Πέρα αυτού όμως, ... άτομο με ειδικές ανάγκες, άτομο με ικανότητες, είναι ένας υπερτονισμός ο οποίος δεν χρειάζεται, γιατί δεν έχει κάποιο επιθυμητό αποτέλεσμα. Περισσότερο δείχνεις ότι τα άτομα αυτά κάπου υστερούνε και εσύ λεκτικά προσπαθείς να τους ανεβάσεις το ηθικό παρά το ότι κάνεις κάτι ουσιαστικό και πραγματικό».

Επισημαίνει ότι «η πιο σωστή ονομασία είναι άτομα με αναπηρία και όχι άτομα με ανάγκες ή ειδικές ανάγκες γιατί όλοι οι άνθρωποι έχουμε ανάγκες» (Κυμπουρόπουλος 2011). Επομένως, απορρίπτει την κατηγοριοποίηση και τον διαχωρισμό των ανθρώπων σε «κανονικούς» και μη, εφόσον όλοι έχουμε ανάγκες, αλλά δεν παύουμε να είμαστε άνθρωποι.

Όσον αφορά τις αναφορές των ΜΜΕ που συνδέονται με τα άτομα με αναπηρία, συνήθως σχετίζονται με την ιατρική αγωγή ή θεραπεία, καθώς και με τα «ειδικά κατορθώματά» τους. Δεν απεικονίζονται ρεαλιστικά, αλλά χρησιμοποιούνται για να εγείρουν συναισθήματα οίκτου ή φόβου (Barnes, Mercer and Shakespeare 1999). Όπως αναφέρει: «Άνθρωπος με αναπηρία να σημαίνει παιδί ή πρωταθλητής της ζωής... είναι μια εικόνα... που έχουν περισσότερο δημιουργήσει τα ελληνικά ΜΜΕ». Έτσι, διαφωνεί με τα στοιχεία της κουλτούρας που παρουσιάζουν υπεράνθρωπα και αξιοθαύμαστα τα άτομα με αναπηρία (Ιακώβου-Χαραλάμπους και Συμεωνίδου 2011) και τονίζει ότι η αναπηρία είναι μέρος της πραγματικότητάς τους και για αυτούς είναι τρόπος ζωής.

Συνοψίζοντας, ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος έχει διαμορφώσει συγκεκριμένες απόψεις για τα θέματα αναπηρίας, οι οποίες έχουν αποτυπωθεί στη βιβλιογραφία των ΣΑ. Με βάση τις απόψεις αυτές και την εμπειρία του με την αναπηρία, αγωνίζεται για αυτά που δικαιούται. Συνεπώς, οι απόψεις, η εμπειρία και η γενικότερη δράση του θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου για την ανάπτυξη θετικών στάσεων για την αναπηρία.

Αξιοποίηση του υλικού του Στέλιου Κυμπουρόπουλου στο αναλυτικό πρόγραμμα

Όπως αναφέρουν οι Symeonidou και Μαντου (2014) οι διάφορες διαστάσεις της αναπηρίας και η «φωνή» των ατόμων με αναπηρία απουσιάζουν από τα Νέα Αναλυτικά Προγράμματα (Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού 2010). Εντούτοις, το υλικό του Στέλιου Κυμπουρόπουλου θα μπορούσε να αξιοποιηθεί σε αρκετά γνωστικά αντικείμενα του αναλυτικού προγράμματος για το δημοτικό σχολείο, αν οι υφιστάμενοι στόχοι ερμηνευθούν με τρόπο που να επιτρέπει αυτή την προσέγγιση. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται κάποια ενδεικτικά παραδείγματα.

Πίνακας: Αξιοποίηση του υλικού στου Στέλιου Κυμπουρόπουλου στη διδακτική πράξη με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα

Μάθημα/Τάξη/ Ενότητα	Ενδεικτικοί Στόχοι Νέου Αναλυτικού Προγράμματος	Προτεινόμενο Υλικό	Προτεινόμενη προσέγγιση
Λογοτεχνία Ε' και Στ' τάξη Γεγονότα από την Ελληνική Ιστορία	Οι μαθητές: -Να κατανοήσουν ότι τα κείμενα δεν είναι σύνολα προτάσεων χωρίς ιδεολογικό περιεχόμενο... κατασκευάζουν εκδοχές και θεωρήσεις του κόσμου που σχετίζονται με συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες... πολιτισμικές... και πολιτικές θέσεις -Να κατανοήσουν ότι κανένα θέμα δεν είναι ουδέτερο αλλά μπορεί να αξιοποιηθεί για... να καλλιεργηθούν οι έννοιες... της συλλογικότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης -Να αναγνωρίζουν την προθετικότητα του συγγραφέα και να διαμορφώνουν απόψεις απέναντι στα μηνύματα του κειμένου	Αντιπαράθεση του κειμένου του Μακρυγιάννη «Είμαστε εις το εμείς» με το άρθρο του Κυμπουρόπουλου «Απόψεις ενός πολίτη με αναπηρία» (ιστοσελίδα Ψηφίδες Γνώσης)	Στα πλαίσια του Κριτικού Γραμματισμού θα μπορούσε να ζητηθεί από τους μαθητές να σχολιάσουν τις ομοιότητες των δύο κειμένων, τότε γράφτηκε το καθένα, τις συνθήκες της εποχής κ.λπ. Ακόμη, μπορούν να εκφράσουν την άποψή τους για τα μηνύματα των κειμένων και να πουν αν συμφωνούν με αυτά ή όχι. Θα μπορούσε να γίνει σύγκριση με την κοινωνία της Κύπρου. Οι μαθητές θα μπορούσαν να γράψουν ένα άρθρο με θέμα τη συλλογική προσπάθεια που απαιτείται να γίνει σε μια κοινωνία ώστε να αλλάξουμε την κοινωνία προς το καλύτερο.
Γλώσσα Στ' τάξη Συγγενικές σχέσεις	Οι μαθητές: -Να κατανοήσουν ότι τα κείμενα δεν είναι σύνολα προτάσεων χωρίς ιδεολογικό περιεχόμενο... κατασκευάζουν εκδοχές και θεωρήσεις του κόσμου που σχετίζονται με συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες... πολιτισμικές... και πολιτικές θέσεις -Να αναγνωρίζουν την προθετικότητα του συγγραφέα και να διαμορφώνουν απόψεις απέναντι στα μηνύματα του κειμένου	Αντιπαράβολή: του κειμένου της Ψαραύτη «Ωρες με τη μητέρα μου» με το άρθρο του Κυμπουρόπουλου «Κουράγιο Μάνα!» (ιστοσελίδα Ψηφίδες Γνώσης)	Θα μπορούσαν να μελετηθούν και να εντοπιστούν οι ομοιότητες και οι διαφορές της λογοτεχνικής αφήγησης της Ψαραύτη και του άρθρου του Κυμπουρόπουλου. Θα μπορούσε να δοθεί έμφαση στο πώς οι δύο συγγραφείς αφηγούνται και εκφράζουν τα συναισθήματά τους για τις μητέρες τους, σε ποιους απευθύνονται και γιατί, στις διαφορές που φαίνεται να είχαν οι δύο μητέρες (η μια είχε να αντιμετωπίσει την αναπηρία του γιου της) και τι μηνύματα είχαν από αυτές τα παιδιά τους. Θα μπορούσε να συζητηθεί ο τρόπος που αντιμετώπισε την αναπηρία η μητέρα του Κυμπουρόπουλου ώστε να καταλήξουν στο ιδεολογικό μήνυμα που θέλει να περάσει το άρθρο. Θα μπορούσαν να γράψουν οι ίδιοι οι μαθητές ένα αφηγηματικό κείμενο για τη μητέρα τους.

<p>Γλώσσα Στ' τάξη Κινηματογράφος - Θέατρο</p>	<p>Οι μαθητές: Να έχουν επίγνωση του σκοπού της ανάγνωσης κειμένων (π.χ. ανάγνωση για πρόσκτηση πληροφοριών,... άσκηση κριτικής... κ.ο.κ.)»</p>	<p>Περίληψη ντοκιμαντέρ του Κυμπουρόπουλου, πρόσκληση για προβολή του ντοκιμαντέρ, πρόσκληση στην εφημερίδα «Το Βήμα» όπου διαφημίζεται η προβολή του ντοκιμαντέρ (ιστοσελίδα Ψηφίδες Γνώσης)</p>	<p>Οι μαθητές θα μπορούσαν να επεξεργαστούν τα διάφορα κείμενα που σχετίζονται με την προβολή ενός ντοκιμαντέρ (περίληψη, πρόσκληση). Οι μαθητές θα μπορούσαν να δουν το ντοκιμαντέρ και να φτιάξουν τις δικές τους προσκλήσεις για τους γονείς και τα μέλη της κοινότητάς τους με βάση τα χαρακτηριστικά του κειμενικού είδους της πρόσκλησης.</p>
<p>Αγωγή Υγείας Ε' και ΣΤ' Δημιουργία και βελτίωση κοινωνικού εαυτού</p>	<p>Οι μαθητές: Να επιδεικνύουν τρόπους για σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων και να αναπτύσσουν κοινωνικές δεξιότητες σε σχέση με την οικογένεια, το σχολείο και την κοινότητα, που αφορούν τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων</p>	<p>Απόσπασμα από τη συνέντευξη του Κυμπουρόπουλου, Κείμενο: «Με λένε Στέλιο» (ιστοσελίδα Ψηφίδες Γνώσης), Άρθρο: «Ο σημαιοφόρος της ζωής έγινε γιατρός» (ιστοσελίδα Ψηφίδες Γνώσης)</p>	<p>Οι μαθητές θα μπορούσαν μέσω ενός αποσπάσματος της συνέντευξης του Κυμπουρόπουλου να συζητήσουν αν παρουσιάζεται κάποια καταπάτηση των δικαιωμάτων του Κυμπουρόπουλου και αν συμφωνούν με τον νόμο που του απαγόρευε να είναι σημαιοφόρος (αναφέρεται ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος είναι τετραπληγικός). Ακολούθως, θα μπορούσε να γίνει συζήτηση στην ολομέλεια ώστε ο εκπαιδευτικός να βεβαιωθεί ότι όλοι οι μαθητές κατανόησαν την καταπάτηση των δικαιωμάτων του Κυμπουρόπουλου και έπειτα σε ομάδες θα μπορούσαν να γράψουν τι θα έκαναν ώστε να τον βοηθήσουν να πάρει αυτό που δικαιούται (π.χ. επιστολές προς αρμοδίους). Στη συνέχεια, θα μπορούσαν να υποθέσουν τι έγινε τελικά με την περίπτωση του συγκεκριμένου ατόμου. Τέλος, θα μπορούσαν να μελετήσουν κάποια αποσπάσματα από τη συνέντευξη ώστε να μάθουν τι έγινε. Θα μπορούσε να ακολουθήσει συζήτηση για την αξία της διεκδίκησης των δικαιωμάτων</p>

			<p>όλων των ανθρώπων και οι μαθητές σε ομάδες να εντοπίσουν πράξεις που καταπατούν τα δικαιώματα των ανθρώπων (με αναπηρία και χωρίς αναπηρία) στο σχολείο και την κοινότητα και γράφουν τι μπορεί να γίνει ώστε να πάψουν να υφίστανται.</p>
<p>Εικαστικές Τέχνες</p> <p>Ε' ή Στ' Κοινωνία και Ζωή: Όλοι διαφορετικοί, αλλά ενωμένοι διεκδικούμε</p>	<p>Οι μαθητές: Να μπορούν να συζητούν για κοινωνικά θέματα, όπως η διαφορετικότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα</p>	<p>Εικόνα του σημαιοφόρου Κυμπουρόπουλου, Άρθρο: «Ο σημαιοφόρος της ζωής έγινε γιατρός» (ιστοσελίδα Ψηφίδες Γνώσης)</p>	<p>Θα μπορούσε να παρουσιαστεί και να σχολιαστεί η εικόνα του σημαιοφόρου Κυμπουρόπουλου. Ακολούθως, ο εκπαιδευτικός μέσω ενός αποσπάσματος από το άρθρο «Ο σημαιοφόρος της ζωής έγινε γιατρός» θα μπορούσε να παρουσιάσει το συμβάν με τη σημαία ώστε να συζητηθεί η αρχική παραβίαση των δικαιωμάτων του Κυμπουρόπουλου εξαιτίας της αναπηρίας. Με αφορμή αυτό, θα μπορούσαν να συζητηθούν κοινωνικά θέματα, όπως η διαφορετικότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα και η συζήτηση να επεκταθεί σε άλλες πτυχές της ζωής όπου καταπατούνται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Θα μπορούσαν να συζητήσουν σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους μπορούν οι άνθρωποι όταν είναι ενωμένοι να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Στη συνέχεια, θα μπορούσε να δοθεί το θέμα: «Όλοι διαφορετικοί, αλλά ενωμένοι διεκδικούμε» και θα πρέπει οι μαθητές να δημιουργήσουν ομαδικά έργα (με τα υλικά που τους δίνονται) τα οποία θα προωθούν την ενότητα όλων των ανθρώπων για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Οι μαθητές θα μπορέσουν να εμπλακούν σε δημιουργικές δράσεις και να εκθέσουν τα έργα τους στο σχολείο.</p>

Συμπεράσματα

Οι ιστορίες των ατόμων με αναπηρία μπορούν να εμπλουτίσουν το αναλυτικό πρόγραμμα δίνοντας την ευκαιρία σε εκπαιδευτικούς και μαθητές να κατανοήσουν τις ποικίλες διαστάσεις του να αντιμετωπίζεται κάποιος ως διαφορετικός (Symeonidou and Damianidou, 2013). Ο Στέλιος Κυμπουρόπουλος ως άτομο προωθεί την ενιαία κοινωνία. Για να δημιουργηθεί, όμως, αυτή η κοινωνία, πρέπει να δοθεί η ευκαιρία στα ίδια τα άτομα τα οποία θεωρούνται «διαφορετικά» να πουν για τη ζωή με αναπηρία, τις εμπειρίες και τα βιώματά τους, ώστε οι υπόλοιποι να κατανοήσουν ότι δεν πρέπει να τους αντιμετωπίζουν με οίκτο. Αντίθετα, να τους βλέπουν ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας και να αγωνίζονται μαζί τους για τα δικαιώματά τους.

Μπορεί να είμαστε ακόμη μακριά από αυτόν τον στόχο, αλλά οι προσπάθειες για ένα ενιαίο σχολείο και κοινωνία πρέπει να συνεχιστούν και να μην χάνουμε τις ελπίδες μας. Όπως αναφέρει ο Barton (2008: 33): «Η ελπίδα είναι σημαντική στον αγώνα για αλλαγή... Χωρίς ελπίδα το είδος του κοινωνικού μετασχηματισμού που υποστηρίζεται δε θα πραγματοποιηθεί».

Αναφορές

Ελληνόφωνες

Δημητρίου, Ν., Μονογιού, Ε., Πέτρου, Χ. και Συμεωνίδου, Σ. (2012). Εμπλουτίζοντας το Αναλυτικό Πρόγραμμα με το έργο καλλιτεχνών με αναπηρία: Μια μελέτη περίπτωσης. Στους Ν. Τσαγγαρίδου, Κ. Μαύρου, Σ. Συμεωνίδου, Ε. Φτιάκα, Λ. Συμεού και Ι. Ηλία (Επιμ.) *Πρακτικά 12ου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου «Η κρίση και ο ρόλος της Παιδαγωγικής: Θεσμοί, Αξίες, Κοινωνία»*, 8-9 Ιουνίου 2012. Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Διγενή-Κολιοτάση, Σ. (2011, 2 Δεκεμβρίου). «Δεν παραιτήθηκα από τη ζωή, κάνω όνειρα». *Εφημερίδα ESPRESSO*. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014, από http://www.ucy.ac.cy/psifides-gnosis/documents/psifides-gnosis/%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC_Portfolio/Stelios_Kympouropoulos/KympouropoulosEspresso2.12.2011.pdf

Ιακώβου-Χαραλάμπους, Μ. και Συμεωνίδου, Σ. (2011) Από τις Σπουδές περί Αναπηρίας στις Σπουδές περί Αναπηρίας στην Εκπαίδευση: Μια αλυσιδωτή αντίδραση έτοιμη προς εκμετάλλευση. *Άρθρο που παρουσιάστηκε στο 14^ο Διεθνές Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος με τίτλο «Εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μια πρόκληση για το σχολείο και την κοινωνία»*, 1-3 Δεκεμβρίου 2011, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Ανακτήθηκε από <http://www.ucy.ac.cy/psifides-gnosis/documents/psifides-gnosis/%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/IacovouSymeonidou.pdf>

Κασπίρης, Γ. (2011). *Με λένε Στέλιο. (Ντοκιμαντέρ)*. Ελλάδα: Illusion. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014, από <http://www.youtube.com/watch?v=5kkheBcsZqI>

Κόλλια, Ε. (2012, 11 Νοεμβρίου). Στέλιος Κυμπουρόπουλος: «Άσε με να σου πω τι είναι αναπηρία». *Εφημερίδα Το Βήμα (σ. Α40)*. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014 από <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=483322>

Κυμπουρόπουλος, Σ. (χ.η.). Με λένε Στέλιο. *Ιστοσελίδα Γιάννη Κασπίρη*. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014 από <http://www.kaspiris.gr/page44.php>

Κυμπουρόπουλος, Σ. (2011). *Αγάπη-Μια ουσιαστική ανάγκη*. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014 από http://www.ucy.ac.cy/psifides-gnosis/documents/psifides-gnosis/%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC_Portfolio/Stelios_Kympouropoulos/KympouropoulosMeAllaMatiaBlogspot8.12.2011.pdf

Κυμπουρόπουλος, Σ. (2012). *ΑμεΑ: Ουσιαστικά διαφορετικοί*. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014 από http://www.ucy.ac.cy/psifides-gnosis/documents/psifides-gnosis/%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC_Portfolio/Stelios_Kympouropoulos/Kympouropoulos28.9.2012Pitsirikos.pdf

Κυμπουρόπουλος, Σ. (2013). Η ομοιομορφία μπορεί να περιμένει. *Ομιλία στο TEDMED Live Athens 2013: «Health Forward»*, 21 Απριλίου 2013. Αθήνα: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014, από http://www.ucy.ac.cy/psifides-gnosis/documents/psifides-gnosis/Ψηφιακά_Portfolio/Stelios_Kympouropoulos/KympouropoulosTedMedPortfolio.pdf

Παναγιώτου, Μ., Τσιανίκα, Β. και Συμεωνίδου, Σ. (2012). Η αναπηρία στην κοινωνία και στο σχολείο: Αντώνης Ρέλλας σκηνοθέτης-πολίτης με αναπηρία. Στους Ν. Τσαγγαρίδου, Κ. Μαύρου, Σ. Συμεωνίδου, Ε. Φτιάκα, Λ. Συμεού και Ι. Ηλία (Επιμ.) *Πρακτικά 12ου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου «Η κρίση και ο ρόλος της Παιδαγωγικής: Θεσμοί, Αξίες, Κοινωνία»*, 8-9 Ιουνίου 2012. Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Συμεωνίδου, Σ. (2014). *Διαστάσεις της αναπηρίας στην Κύπρο. Αναλύοντας εμπειρίες καθημερινής ζωής και πολιτικού αγώνα*. Αθήνα: Πεδίο.

Συμεωνίδου, Σ. και Φτιάκα, Ε. (2012). *Εκπαίδευση για την ένταξη: Από την έρευνα στην πράξη*. Αθήνα: Πεδίο.

Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (2010). *Αναλυτικά προγράμματα προδημοτικής, δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης*. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου.
Φτιάκα, Ε., Παλμύρη, Ν., Κωνσταντινίδης, Γ., Δοράτη, Μ., Κατσαμπά, Π. και Νικοδήμου, Θ. (2007). Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και εμείς: οι στάσεις των μαθητών χωρίς ειδικές ανάγκες προς τους συνομηλίκους τους με ειδικές ανάγκες. Στη Φτιάκα, Ε. (Επιμ.) *Ειδική και Ενιαία Εκπαίδευση στην Κύπρο*, σσ. 215-233. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Χαραλάμπους, Δ. (2004). Ο Περί Αγωγής και Εκπαίδευσης Παιδιών με Ειδικές Ανάγκες Νόμος 113(Ι)/99: Υλοποίησή του στη δημοτική εκπαίδευση. Στους Α. Γαγάτση, Α. Ευαγγελίδου, Ε. Φτιάκα, Λ. Κυριακίδη, Ν. Τσαγγαρίδου και Μ. Κουτσούλη (Επιμ.) *Πρακτικά VIII Παγκυπρίου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου «Σύγχρονες τάσεις στην εκπαιδευτική έρευνα και πρακτική»*, σσ. 319-332. Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Χαριτάτος, Σ. (2013, 19 Ιουλίου). Στέλιος Κυμπουρόπουλος-Ειδικευόμενος ψυχίατρος στο Αττικό Νοσοκομείο. *Συνέντευξη στην εκπομπή του Σπύρου Χαριτάτου στο Alpha989*. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014 από <https://www.youtube.com/watch?v=zAZnC8EhVr4>

Αγγλόφωνες

Barnes, C., Mercer, G. and Shakespeare, T. (1999). *Exploring disability: A sociological introduction*. Cambridge: Polity Press.

Barton, L. (2008). Εκπαίδευση και ο αγώνας για αλλαγή: Η αναγκαιότητα μιας κριτικής πολιτικής της ελπίδας. Στην Ε. Φτιάκα (Επιμ.) (2008). *Περάστε για έναν καφέ: Σχέσεις οικογένειας και σχολείου στην κόψη της διαφορετικότητας*, σσ. 21- 38. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Connor, D., Gabel, S., Gallagher, D. and Morton, M. (2008). Disability studies and inclusive education – implications for theory, research and practice. *International Journal of Inclusive Education*, 12 (5-6): 441- 457.

Corker, M. and Shakespeare, T. (2002). Mapping the terrain. In M. Corker and T. Shakespeare (Eds). *Disability/Postmodernity*, pp. 1-17. London: Continuum.

Morris, J. (1991). *Pride against prejudice*. London: The Women's Press Ltd.

Morris, J. (2003). *Barriers to independent living: A scoping paper prepared for the Disability Rights Commission*. Retrieved September 14, 2014 from <http://disability-studies.leeds.ac.uk/files/library/morris-independent-living-scoping-paper-final-edit.pdf.pdf>

Oliver, M. (1990a). *The individual and social models of disability*. Retrieved June 20, 2014, from <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Oliver/in%20soc%20dis.pdf>

Oliver, M. (1990b). *The politics of disablement*. London: The McMillan Press Ltd.

Oliver, M. (1996). *Understanding disability: From theory to practice*. Hampshire: Palgrave.

Phtiaka, H. (1999). Disability, human rights and education in Cyprus. In F. Armstrong and L. Barton (Eds). *Disability, human rights and education: Cross cultural perspectives*, pp. 176-192. Milton Keynes: Open University Press.

Symeonidou, S., and Damianidou, E. (2013). Enriching the subject of Greek Literature with the experience of the 'Other': an approach that fosters citizenship education in Cyprus. *International Journal of Inclusive Education*, 17(7), 732-752.

Symeonidou, S., and Mavrou, K. (2014). Deconstructing the Greek-Cypriot new national curriculum: to what extent are disabled children considered in the 'humane and democratic school' of Cyprus? *Disability and Society*, 29(2), 303-316.

Thomas, C. (2001). Feminism and disability: the theoretical and political significance of the person and the experiential. In L. Barton (Ed.). *Disability, politics and the struggle for change*, pp. 48-58. London: David Fulton Publishers.